

PUBLITSISTIK MATNLARDA PLEONAZM VA TAVTOLOGIYA: TIL IQTISODI VA
USLUBIY TA'SIR MUAMMOLARI

Asrorova Zarnigor Zulfiqor qizi

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-5002-4363>

O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti,

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich magistranti.

zarnigorasrorova877@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23527368>

Annotatsiya. Mazkur maqolada publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalari lingvistik va uslubiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqotning maqsadi – ommaviy axborot vositalari materiallari asosida ushbu hodisalarning qo'llanish xususiyatlarini aniqlash, ularning nutq sifatiga ta'sirini baholash hamda publitsistik matnlar sifatini oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda pleonazm va tautologiya publitsistik nutqda ikki tomonlama – salbiy va ijobiy uslubiy vosita sifatida kompleks yondashuv asosida baholanadi hamda ularning qo'llanish sabablariga tizimli izoh beriladi.

Kalit so'zlar: publitsistik uslub, pleonazm, tautologiya, nutq madaniyati, til iqtisodi, OAV tili.

Аннотация. В современном языке средств массовой информации наблюдается широкое распространение избыточных повторов, влияющих на точность и лаконичность публицистической речи. В статье проводится лингвистический и стилистический анализ явлений плеоназма и тавтологии в публицистических текстах.

Цель исследования — определить особенности функционирования данных явлений на материале СМИ, оценить их влияние на качество речи и разработать практические рекомендации по совершенствованию публицистических текстов. Научная новизна работы заключается в комплексном рассмотрении плеоназма и тавтологии как двустороннего явления, выполняющего как отрицательные, так и положительные стилистические функции.

Ключевые слова: публицистический стиль, плеоназм, тавтология, культура речи, языковая экономия, язык СМИ

Abstract. Redundancy and repetitive constructions are increasingly observed in modern mass media language, affecting the clarity and conciseness of journalistic discourse. This article provides a linguistic and stylistic analysis of pleonasm and tautology in journalistic texts.

The aim of the study is to identify the functional features of these phenomena based on media materials, evaluate their impact on speech quality, and develop practical recommendations for improving journalistic writing. The scientific novelty of the research lies in the comprehensive interpretation of pleonasm and tautology as dual stylistic phenomena with both negative and positive communicative functions.

Keywords: journalistic style, pleonasm, tautology, speech culture, language economy, media language.

Kirish

So‘nggi yillarda ommaviy axborot vositalari jamiyat hayotining eng muhim kommunikativ maydoniga aylandi. Axborot oqimining keskin ortishi publitsistik matnlarning tezkorlik bilan yaratilishini talab qilmoqda. Biroq tezkorlik omili ko‘pincha nutq sifati, xususan, matnning aniqligi va ixchamligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Publitsistik nutqda ortiqcha takrorlar, semantik ortiqchalik va mantiqiy takrorlar ko‘payib borayotgani ushbu mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Nutq madaniyatida aniqlik va ixchamlik asosiy mezonlar sifatida qaraladi. E.Begmatov (2006) nutq madaniyatini kommunikativ samaradorlikni ta‘minlovchi muhim omil sifatida baholaydi. Shu nuqtayi nazardan, publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalarini o‘rganish dolzarb ilmiy muammolardan biri hisoblanadi.

Mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyati shundaki, publitsistik nutq jamiyatga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. OAV tili keng auditoriya uchun namuna bo‘lib xizmat qiladi. Shuning uchun publitsistik matnlarning lingvistik jihatdan mukammal bo‘lishi nafaqat tilshunoslik, balki jurnalistika amaliyoti uchun ham muhimdir. A.Martinetning fikricha (1960), til iqtisodi nazariyasida til tizimi ortiqcha birliklardan qochishga intiladi. Ushbu nazariya publitsistik nutqni tahlil qilishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi – zamonaviy publitsistik matnlarda uchraydigan pleonazm va tautologiya hodisalarining nutqiy hamda uslubiy xususiyatlarini tahlil qilishdan iborat.

Shuningdek, tadqiqot davomida ushbu birliklarning ommaviy axborot vositalari tilida qo‘llanish darajasi, yuzaga kelish sabablari hamda kommunikativ vazifalari aniqlanadi.

Publitsistik matnlarda ortiqcha takrorlarning nutq aniqligi, ixchamligi va ta‘sirchanligiga ko‘rsatadigan ta‘sirini baholash ham tadqiqotning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, OAV tilida til iqtisodi tamoyillariga rioya etish holatini o‘rganish hamda publitsistik matn sifatini yaxshilashga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda pleonazm va tautologiya publitsistik nutqda ikki tomonlama hodisa – nutq ixchamligini buzuvchi omil va maqsadga muvofiq qo‘llanganda stilistik vosita sifatida kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Shuningdek, ortiqcha birliklarning yuzaga kelish sabablariga tizimli izoh beriladi va ularni kamaytirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Tadqiqotning obyekti – zamonaviy ommaviy axborot vositalari publitsistik matnlaridir. Tadqiqotning predmeti – publitsistik nutqda pleonazm va tautologiya hodisalarining qo‘llanish xususiyatlari hamda ularning nutq sifatiga ta‘siridir.

So‘nggi yillarda pleonazm va tautologiya hodisalari stilistika va nutq madaniyati doirasida o‘rganilgan bo‘lsa-da, aynan zamonaviy publitsistik matnlar korpusi asosida ushbu hodisalarining funksional ikki tomonlama xususiyatlari yetarli darajada tizimli tahlil qilinmagan. Xususan, ortiqcha birliklarning publitsistik nutqdagi kommunikativ samaradorlikka ta‘siri kompleks yondashuv asosida tadqiq etilishi zarur. Tadqiqot davomida quyidagi savollarga javob izlanadi:

1. Publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalari qanday funksiyani bajaradi?
2. Ular nutqning aniqligi hamda ixchamligiga qay darajada ta‘sir ko‘rsatadi?

Mazkur savolga javob topish publitsistik matnlar sifatini oshirish hamda nutq madaniyati talablarini takomillashtirish nuqtayi nazaridan muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi

Pleonazm va tautologiya hodisalari stilistika va nutq madaniyati doirasida keng o'rganilgan. Pleonazm "ma'no jihatdan ortiqcha komponentlar yordamida ifodalangan stilistik hodisa" sifatida talqin qilinadi (Galperin, 1977). Shuningdek, ortiqcha birliklar ayrim kontekstlarda nutqning ifodaliligini kuchaytirishi mumkin. Mazkur qarash publitsistik matnlardagi ayrim takror vositalarining hissiy-ekspressiv ta'sirni oshirish vazifasini bajarishi bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, ortiqcha birliklarning me'yoridan ortiq qo'llanishi matnning ixchamligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi kuzatiladi.

V.V.Vinogradovning ta'kidlashicha (1972), tautologiyani nutqning uslubiy kamchiligi sifatida baholab, "bir xil yoki yaqin ma'noli birliklarning asossiz takrorlanishi nutq ixchamligini buzadi". Ushbu qarash publitsistik matnlarda uchraydigan semantik takrorlarning kommunikativ samaradorlikni pasaytirishini izohlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Fikrimizcha, ayniqsa tezkor axborot uzatishga yo'naltirilgan internet nashrlarida bunday birliklarning ko'payishi tahrir jarayonining yetarli darajada ishlanmasligi bilan ham bog'liqdir.

Til iqtisodi nazariyasiga ko'ra, til tizimi ortiqcha birliklardan qochishda ixcham va aniq ifoda muhimdir. Ushbu nazariya publitsistik matnlarni tahlil qilishda dolzarb metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki OAV tilida axborotning qisqa va tushunarli shaklda yetkazilishi auditoriya uchun muhim omil hisoblanadi.

O'zbek tilshunosligida ham mazkur masalaga alohida e'tibor qaratilgan. A.Shomaqsudov va R.Rasulov (1983) ortiqcha birliklar nutqning ta'sirchanligini pasaytirishi va matn ixchamligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlaydi. Ushbu fikr publitsistik matnlardagi ortiqcha takrorlarning o'quvchi tomonidan axborotni qabul qilish jarayonini murakkablashtirishi bilan hamohangdir. S.Karimov (2010) OAV tilida ortiqcha takrorlarning keng tarqalishini tezkorlik omili va tarjima jarayonlari bilan izohlaydi. Xorijiy axborot materiallarini so'zma-so'z tarjima qilish semantik ortiqchaliklarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Xususan, zamonaviy internet nashrlarida uchraydigan "yakuniy natija", "muammo masalasi", "bugungi kunda hozirgi paytda" kabi birliklarning paydo bo'lish sabablarini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega.

So'nggi tadqiqotlarda media diskurs tiliga alohida e'tibor qaratilmoqda. Cotter (2010) jurnalistika tilini institutsional diskurs sifatida baholab, OAV matnlarida takror va ortiqcha birliklar auditoriyaga ta'sir ko'rsatish hamda axborotni tez yetkazish ehtiyoji bilan bog'liqligini qayd etadi. Mazkur qarash publitsistik nutqda pleonazm va tautologiyaning ikki tomonlama – salbiy va uslubiy-ta'sirchanlik vazifasini bajaruvchi hodisa ekanligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalarining qo'llanish xususiyatlarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot jarayonida lingvistik va qiyosiy tahlil metodlari qo'llanildi. Avvalo, zamonaviy ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan publitsistik materiallar tanlab olindi. Tanlanma jarayonida zamonaviy OAVga oid 15 ta publitsistik material (internet nashrlari, yangilik portallari va gazeta maqolalari) saralab olindi va o'rganildi. Tanlangan matnlar nutq madaniyati va stilistika talablariga muvofiqligi nuqtayi nazaridan tahlil qilindi.

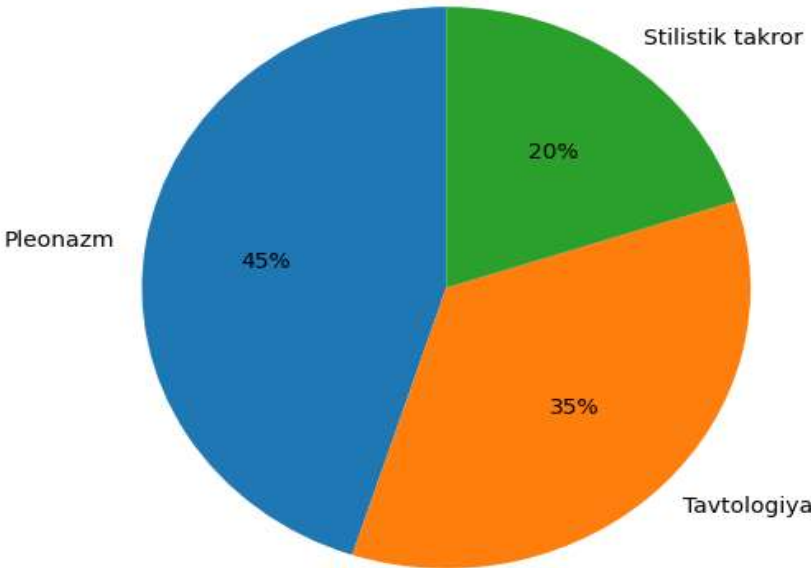
✓ Lingvistik tahlil bosqichida pleonazm va tautologiya hodisalari semantik, stilistik va funksional jihatdan oʻrganildi. Matnlardagi ortiqcha birliklar aniqlanib, ularning qoʻllanish sabablari va kommunikativ vazifasi izohlandi.

✓ Qiyosiy tahlil orqali publitsistik nutqda kuzatilgan birliklar meʼyoriy nutq talablari bilan solishtirildi. Ushbu yondashuv ortiqcha birliklarning nutq sifati va til iqtisodiga taʼsirini aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida olingan natijalar umumlashtirilib, ularning publitsistik uslubga xos xususiyatlari ilmiy jihatdan asoslandi. **Natijalar**

Mazkur tadqiqot ishida publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalari muntazam ravishda uchrashini koʻrsatdi. Kuzatishlar asosida ushbu birliklar asosan yangilik matnlari, ijtimoiy-siyosiy maqolalar hamda tahliliy materiallarda faol qoʻllanishi aniqlandi.

Ayniqsa, tezkor ravishda tayyorlangan internet nashrlarida ortiqcha birliklarning koʻpayishi kuzatildi. Tahlil qilingan publitsistik materiallarda pleonazm, tautologiya va stilistik takrorlarning uchrash holati quyidagi diagrammada umumlashtirildi:

Publitsistik matnlarda ortiqcha birliklarning uchrash darajasi

1-diagramma. Publitsistik matnlarda ortiqcha birliklarning uchrash darajasi.

Tadqiqotning birinchi savoliga javoban shuni taʼkidlash mumkin:

Publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya ikki xil funksiyani bajaradi. Birinchi funksiyasi – salbiy kommunikativ hodisa sifatida namoyon boʻlishidir. Bunday holatda ortiqcha birliklar matnning semantik yukini oshirmaydi, aksincha, fikrning choʻzilishiga sabab boʻladi.

Masalan, “oldindan rejalashtirish”, “yakuniy natija”, “asosiy mohiyat” kabi birikmalarda maʼno tarkibida allaqachon mavjud boʻlgan semalar takrorlanganligi kuzatildi. Natijada matnning ixchamligi buzilib, uslubiy ogʻirlik yuzaga keladi.

Ikkinchi funksiyasi esa uslubiy-taʼsirchanlik vazifasi bilan bogʻliq ekanligi aniqlandi.

Ayrim publitsistik materiallarda mualliflar muhim fikrni urgʻulash, oʻquvchi eʼtiborini jalb qilish yoki hissiy-ekspressiv taʼsirni kuchaytirish maqsadida takror vositalaridan ongli ravishda foydalangan.

Xususan, ijtimoiy muammolar yoritilgan maqolalarda ayrim takror birliklar publitsistik taʼsirchanlikni oshirishga xizmat qilgani kuzatildi. Demak, pleonazm va tautologiya faqat nutqiy kamchilik emas, balki maqsadga muvofiq qoʻllanganda stilistik vosita sifatida ham namoyon boʻlishi mumkin.

Tadqiqotning ikkinchi savoli yuzasidan quyidagi natijaga erishildi:

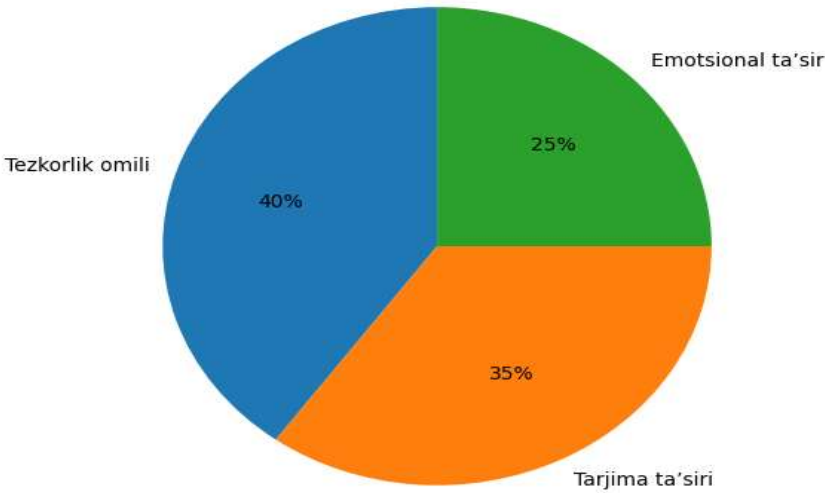
Pleonazm va tautologiya publitsistik nutqning aniqligi hamda ixchamligiga sezilarli darajada taʼsir koʻrsatadi. “Bugungi kunda hozirgi paytda”, “muammo masalasi”, “yangi innovatsion yangiliklar” kabi birikmalar axborot zichligini kamaytirib, matnni ortiqcha choʻzadi.

Bunday birliklar oʻquvchi tomonidan axborotni qabul qilish jarayonini murakkablashtiradi hamda nutqning aniqlik darajasini pasaytiradi.

Shuningdek, ortiqcha birliklarning yuzaga kelish sabablariga ham aniqlik kiritildi.

Tadqiqot davomida pleonazm va tautologiyaning paydo boʻlishi koʻpincha uch omil bilan bogʻliqligi kuzatildi:

Pleonazm va tautologiyaning yuzaga kelish sabablari

2-diagramma. Publitsistik matnlarda ortiqcha birliklarning yuzaga kelish sabablari.

Diagrammadan koʻrinib turibdiki, ortiqcha birliklarning yuzaga kelishida “tezkorlik omili” yetakchi oʻrin egallaydi. Tarjima taʼsiri ham sezilarli darajada yuqori ekanligi aniqlandi.

Emotsional-ekspressivlikka intilish esa nisbatan kamroq uchrasa-da, publitsistik uslubning taʼsirchanligini oshirish bilan bogʻliq holda namoyon boʻldi.

Umumiy natijalar shuni koʻrsatdiki, pleonazm va tautologiya publitsistik matn sifatiga bevosita taʼsir qiluvchi lingvistik hodisalar hisoblanadi.

Ularning me'yoridan ortiq qo'llanishi nutq iqtisodini buzadi, biroq maqsadga muvofiq va uslubiy jihatdan asoslangan holatda qo'llanishi publitsistik ifodalilikni kuchaytirishi mumkin.

Muhokamalar

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari tilida ortiqcha takror va semantik ortiqchaliklar keng tarqalib, publitsistik nutqning aniqligi va ixchamligiga ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalari muntazam uchrashini ko'rsatdi.

Aniqlangan birliklar til iqtisodi nazariyasi bilan mos keladi. A.Martinetning "til tizimi ortiqcha birliklardan qochishga intilishini hamda kommunikativ samaradorlik uchun ixcham ifoda muhim", – degan fikri o'z tasdig'ini topdi. Tadqiqot davomida kuzatilgan "yakuniy natija", "asosiy mohiyat", "muammo masalasi" kabi birliklar axborot zichligini kamaytirishi bilan ushbu nazariy qarashni tasdiqladi. Fikrimizcha, publitsistik matnlarda bunday birliklarning ko'payishi axborotni tez yetkazishga intilish bilan bog'liq bo'lib, natijada matnning uslubiy aniqligi susayadi.

Natijalar pleonazm va tautologiya hodisalari ko'pincha nutqning aniqligi hamda ixchamligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Bu holat V.V.Vinogradov tomonidan tautologiyaning nutq ixchamligini buzuvchi omil sifatida baholanishi bilan mos keladi. Publitsistik matnlarda bir xil yoki yaqin ma'noli birliklarning takrorlanishi fikrning cho'zilishiga hamda uslubiy og'irlik yuzaga kelishiga sabab bo'lishi aniqlandi. Kuzatishlarimizga ko'ra, ortiqcha birliklar ayniqsa internet nashrlarida ko'proq uchraydi.

Takroriylik publitsistik ta'sirchanlikni oshirish vazifasini ham bajarishini ko'rsatdi. Ushbu natija Galperinning pleonazm ayrim kontekstlarda stilistik vosita sifatida xizmat qilishi haqidagi qarashlariga mos keladi. Ayniqsa, ijtimoiy mavzudagi materiallarda takror birliklar muhim fikrni urg'ulash va o'quvchi e'tiborini jalb qilish funksiyasini bajargani kuzatildi. Aytish joizki, publitsistik uslubda takror vositalarining me'yoriy qo'llanishi matnning emotsional-ekspressiv ta'sirini kuchaytiradi. Ortib borayotgan ortiqcha birliklarning yuzaga kelish sabablari ham tahlil qilindi. Tadqiqot davomida tezkorlik omili va tarjima ta'siri asosiy sabablar sifatida aniqlandi. Bu holat S.Karimovning OAV tilida ortiqcha takrorlarning keng tarqalishi tezkor axborot uzatish jarayoni bilan bog'liq ekanligi haqidagi fikrlarini tasdiqlaydi. Bu holat tarjima materiallarining so'zma-so'z berilishi ham publitsistik matnlarda semantik ortiqchalikni kuchaytiruvchi omillardan biridir.

Shuningdek, natijalar A.Shomaqsudov va R.Rasulovning ortiqcha birliklar kommunikativ samaradorlikni pasaytirishi haqidagi ilmiy qarashlari bilan hamohang ekanini ko'rsatdi. Demak, publitsistik matnlarda til iqtisodi tamoyillariga rioya qilish hamda ortiqcha birliklardan me'yoriy foydalanish nutq sifatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Xulosa

Mazkur maqolada publitsistik matnlarda pleonazm va tautologiya hodisalarining qo'llanish xususiyatlari hamda ularning nutq sifatiga ta'siri tahlil qilindi. Olingan natijalar ortiqcha birliklar ko'pincha matnning ixchamligi va aniqligiga salbiy ta'sir ko'rsatishini, axborot zichligini kamaytirishini ko'rsatdi. Demak, pleonazm va tautologiya mutlaq salbiy hodisa emas, balki me'yoriy va maqsadga muvofiq qo'llanishni talab qiluvchi stilistik vositalardir. O'tkazilgan tadqiqot asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Publitsistik matnlar yaratishda til iqtisodi tamoyiliga qat'iy rioya qilish hamda ortiqcha birliklarni kamaytirishga qaratilgan uslubiy mezonlarni ishlab chiqish lozim.

2. OAV tahririyatlarida publitsistik materiallarni stilistik tahlildan o'tkazish tizimini kuchaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

3. Tarjima materiallarini tayyorlashda so'zma-so'z tarjimadan voz kechib, matnlarni milliy til me'yorlari asosida qayta ishlash zarur.

4. Filologiya va jurnalistika yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar uchun publitsistik nutq madaniyati, til iqtisodi hamda uslubiyatga oid amaliy mashg'ulotlar hajmini kengaytirish muhimdir.

Tadqiqot natijalari asosida jurnalist va muharrirlar uchun nutq madaniyati, stilistika hamda publitsistik matn tahriri bo'yicha muntazam seminar va treninglar tashkil etish tavsiya etiladi.

Shuningdek, OAVda e'lon qilinadigan materiallarni lingvistik ekspertizadan o'tkazish amaliyotini yo'lga qo'yish publitsistik nutq sifati va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, publitsistik nutqda pleonazm va tautologiyadan ongli va me'yoriy foydalanish OAV tilining aniqligi, ixchamligi hamda ta'sirchanligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Begmatov, E. (2006). *Nutq madaniyati asoslari*. Toshkent: Fan.
2. Cotter, C. (2010). *News talk: Investigating the language of journalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
3. Galperin, I. R. (1977). *Stylistics*. Moscow: Higher School.
4. Karimov, S. (2010). *Ommaviy axborot vositalari tili va uslubi*. Toshkent: Universitet.
5. Martinet, A. (1960). *Elements of general linguistics*. Chicago: University of Chicago Press.
6. Vinogradov, V. V. (1972). *Russkiy yazyk*. Moscow: Nauka.
7. Shomaqsudov, A., & Rasulov, R. (1983). *O'zbek tili stilistikasi*. Toshkent: O'qituvchi.